

Завгородня С.П.,
*віце-президент ГО “Академія національної безпеки”,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції
та управління національною безпекою
Національної академії державного управління
при Президентові України*

ЕКОНОМІЧНА ДЕСУВЕРЕНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ОДИН ІЗ НАСЛІДКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Початок ХХІ століття ознаменувався бурхливою глобалізацією світової економічної системи, характерною особливістю якої є різке падіння ролі та статусу націй-держав, які мають низький рівень міжнародної конкурентоспроможності, при одночасному зростанні впливу провідних країн світу, загостренням уже існуючих або виникненням нових проблем щодо реалізації національних інтересів. В той же час, процеси глобалізації сприяють тому, що світ став сприйматися як єдиний, цілісний, глобальний, що відображається у всіх сферах суспільного життя. Зростання колективістського характеру поведінки світової спільноти зумовлено необхідністю розв'язання глобальних проблем сучасності, що загрожують збереженню й подальшому розвитку земної цивілізації та вимагають тісного співробітництва всіх народів та країн.

Такий стан справ породжує різноманітність поглядів стосовно теорії (шкіл) глобалізації та невизначеність в оцінках її наслідків. У наукових доробках А. Мазаракі, Р. Білик та ін. глобалізацію визначають, як об'єктивний процес історичного розвитку, що максимізує економічну, культурну та науково-технічну взаємодію країн, а також сприяє економічному, науково-технічному, інформаційному розвитку тощо. Вітчизняні та зарубіжні дослідники А. Асаул, М. Джаман, Н. Пасяда, А. Шуканов, С. Батчиков, З. Бауман, О. Білорус, Д. Перкінс, Є. Терещенко, О. Фурса пропонують більш “жорстке” трактування процесів глобалізації. Зокрема, з позицій учених, які представляють антиглобалістичний напрям, глобалізація трактується як: новий світовий

безпорядок, що свідчить про крах попередніх надій на можливість удосконалення світу [1]; світова економічна війна, котра проводиться з метою створення в національних економіках і соціальній сфері хаосу й глибокої кризи [2]; колоніальна система, створена з метою, щоб високорозвинені країни, які мають нестачу природних ресурсів, експлуатували країни, що володіють цими ресурсами [3] та розглядається як політика, що слугує для реалізації інтересів певної групи країн (зокрема США) [4; 5] тощо.

З позицій більшості вчених, зокрема, Р. Войтович, Н. Гражевської, Ю. Дудки, В. Єдинака, Ю. Ковбасюка, В. Муталимова, В. Смолянюка, О. Шнипко процеси глобалізації та її наслідки обумовлені об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Так, на думку Ю.Ковбасюка, глобалізація не лише сприяє комунікативності між народами, а також зумовлює напруження та конфлікти на основі як економічних, так і політичних інтересів, ідеологічних переваг та пріоритетів [6, с.7]. Р. Войтович, в свою чергу, вбачає принципову відмінність між сутністю категорій глобалізації та глобалізму. На думку сучасного вченого, ідеологія глобалізації має об'єктивний характер, тоді як ідеологія глобалізму має суб'єктивний характер та продукується певною суспільною силою. Тому, глобалізаційні процеси (у тому числі її економічна складова) здійснюють суттєвий негативний вплив на структуру, функції та пріоритети національних систем державного регулювання економічних процесів, у спроможність держав здійснювати свою незалежну внутрішню і зовнішню політику, а відтак створюють загрози державному суверенітету [7].

Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників стосовно процесу глобалізації та її наслідків приводить до висновку, що сучасні процеси економічної глобалізації обумовлені чинниками об'єктивного та суб'єктивного характеру. Так, чинники об'єктивного характеру визначаються історичним розвитком. В їх основі лежить необхідність вирішення економічних проблем, які вимагають зосередження та витрат великої кількості ресурсів, зростання обсягів міжнародної торгівлі, диверсифікації ринків робочої

сили тощо. Чинники ж суб'єктивного характеру ґрунтуються на необхідності реалізації національних економічних інтересів окремих держав, а також глобального капіталу, що виходять за межі національних кордонів. Взаємодія вказаних чинників за певних умов призводить до зниження рівня (ступеня) економічного суверенітету. Тобто відбувається економічна десоверенізація держави, що проявляється в значному зростанні ролі глобального управління, передачі владних функцій від національно-державного до глобального (наднаціонального) рівня. Вказаний процес супроводжується суттєвим підвищенням ролі розвинених країн, міжнародних фінансово-економічних організацій та транснаціональних корпорацій (далі – ТНК) у світовій економічній системі. Іншими словами, державний суверенітет часто стоїть на заваді зростання ролі розвинених країн та досягненні цілей міжнародних фінансових організацій і ТНК в тій чи іншій країні, а відтак (в цілому) й у світовій економічній системі. Тому останні намагаються максимізувати свій прибуток за рахунок зменшення ролі державного регулювання або взагалі її мінімізації.

Рівень державного суверенітету варіюється в залежності від розташування держави в світовій економічній системі. Наближення країни за основними економічними параметрами до “ядра” або віддалення від нього, відповідно, збільшує або зменшує ступінь суверенності держави [8; 9]. На думку, В. Смолянюка [8] існують три групи держав за рівнем державного суверенітету. До першої групи відносяться провідні країни світу, що належать до країн “ядра”, мають високий рівень суверенітету держави, що досягається, перш за все, за рахунок їх високого економічного розвитку. Детермінантою їх державного суверенітету є: змішана модель економіки, що включає елементи ринкової економіки та державного регулювання з переважанням того чи іншого елемента.

Держави “напівпериферії”, що відносяться до другої групи володіють середнім рівнем суверенітету, що пояснюється зниженою ефективністю виконання органами державної влади однієї або навіть кількох базових функцій. В

зв'язку з цим, спостерігається значний вплив на ці держави глобальної надсистеми, що утворена країнами “ядра”.

До третьої групи країн відносяться так звані країни “периферії”, що характеризуються низьким рівнем суверенітету. Функціонування таких держав значною мірою визначається імпульсами, що виходять від країн “ядра”. Економічна десуверенізація таких держав проявляється у неможливості здійснення державами незалежної внутрішньої та зовнішньої політики. Лише окремі сфери, що не впливають на реалізацію економічних інтересів країн “ядра” та країн “напівпериферії” залишаються прерогативою даних держав.

Саме тому, високорозвинені країни успішно розробляють та реалізують скоординовані стратегії і програми для максимально ефективного використання глобалізації у своїх національних інтересах. Це породжує реальну загрозу для країн з низькими і середніми доходами, все більше поглиблює прірву між ними та провідними країнами. Одним із методів здійснення негативного впливу на економічну систему країн-супротивників є економічні війни, метою яких є досягнення та збереження нерівноваги (так званого “керованого хаосу”) у вигляді криз перевиробництва товарів та послуг, дефіциту грошей та ресурсів тощо. Головний принцип економічної війни полягає у встановленні лихварських економічних відносин, а у випадку супротиву – використання державного тиску на економіку супротивника [10; 11].

Принципово важливим є й те, що глобалізаційні процеси, котрі можуть здійснювати деструктивні впливи на державне управління забезпеченням економічної безпеки, є не тільки наслідком діяльності провідних держав, а походять зі сфери, що не контролюється окремими державами. Мова йде про діяльність позадержавних суб'єктів, які набули в умовах глобалізації значної міжнародної ваги і прагнуть впливати на політику окремих держав. Зокрема, суб'єктами формування інституційно-правової основи нової світогосподарської системи є міжнародні фінансові організації.

Безумовно, ресурси міжнародних фінансових організацій за умов їх ефективного використання є важливим джерелом

забезпечення соціального та економічного розвитку. Міжнародні фінансові організації, зокрема МВФ і СБ надають відносно дешеві кредити, що є вагомим стимулом для розвитку економіки, припливу іноземних інвестицій в економіку країни тощо. Проте, надання кредитів зумовлено низкою вимог, дуже часто неприйнятних для економіки тієї чи іншої країни і не враховує її історичного та економічного розвитку [12].

Наслідком активного співробітництва України з МВФ стало суттєве зниження рівня суверенітету держави, що проявлялося у неодноразовому нав'язуванні (як необхідної умови співробітництва) програм економічного розвитку, які досить часто не відповідали наявним проблемам економічного розвитку і, в цілому, національним інтересам держави. Зокрема, кількість вимог з боку МВФ щодо основних засад здійснення економічної політики Урядом України у 1996 році становили 38, у 1997 р. – 44, 1998-2001 рр. – понад 80 [12; с.136], а вимоги щодо надання кредиту протягом 2008-2015 років мали комплексний характер та викликали значну соціальну напруженість у населення. Вплив рекомендацій (вимог) МВФ на економічну систему України О.Шнипко характеризує як “золотий корсет” чи залізні лежачі доріжки для України [9, с.201].

Проте, чітко розмежувати “внесок” цих суб’єктів у зниження рівня економічного суверенітету чи формування загроз економічній безпеці тієї чи іншої держави важко, вони мають комплексний характер. До останнього часу вважалося, що головними суб’єктами глобалізації є високорозвинені країни. Проте дослідження науковців останнього десятиріччя [9; 13; 14; 15] показали, що уряди високорозвинених країн певною мірою втратили тотальний контроль над процесами глобалізації. Місце країн-глобалізаторів, що поступово самі перетворюються з суб’єктів на об’єкти глобалізації, впевнено займає світова промислово-фінансова еліта в формі ТНК.

Діяльність ТНК в країнах, що розвиваються досить мало підлягає контролю з боку органів державної влади та використовується компаніями для отримання односторонніх переваг, особливо у випадку боротьби за використання

природних ресурсів країни. Це проявляється через особисту співпрацю бізнесу з органами державної влади, отримання посад державних службовців представниками бізнесу, фінансування політичних партій, “вербування” в акціонери компанії місцевих політичних діячів тощо.

Водночас, ця глобальна еліта не може існувати без інструментарію (політичного, воєнного тощо) глобальних акторів світу. Спостерігається зростання акумуляції зусиль щодо реалізації інтересів: провідних країн — глобальних ТНК — міжнародних організацій. Тому, ТНК перетворилися в “четвертий важіль”, поряд з дипломатією, армією та розвідкою, за допомогою яких країни-глобалізатори реалізують свої національні інтереси.

За роки незалежності Україна неодноразово відчувала обмеження суверенних прав держави на здійснення самостійної економічної політики. Це зокрема, пояснюється унікальним положенням України – місцем, де перетинаються інтереси західноєвропейських та східноазіатських держав, а також формуванням протягом значного періоду часу у країні ліберально-олігархічної моделі управління. Це передбачає мінімізацію функцій держави, в результаті цього відбувається підпорядкування державних механізмів реалізації влади виключно інтересам обмеженої групи осіб, а також здійснення низки кроків щодо активізації механізмів суб’єктивної глобалізації.

Тому економічна глобалізація поряд з відомими можливостями, істотно змінює порогові критерії державності та незалежності, несе великі виклики та загрози реалізації національних інтересів в економічній сфері в Україні, а відтак висуває додаткові вимоги до підвищення ефективності державного управління забезпеченням економічної безпеки.

Протистояти процесам економічної десуверенізації здатні лише ті держави, які вибудували ефективні системи державного управління забезпеченням економічної безпеки та володіють механізмами адекватного реагування на виклики та загрози економічній безпеці. Мова йде про необхідність реалізації національних інтересів в економічній сфері та забезпечення економічної самодостатності національної

економіки. Лише в такому випадку держава зможе в повному обсязі використати здобутки економічної глобалізації.

Це означає, що включення України у світогосподарські зв'язки зумовлює необхідність формування конкурентоспроможної та самодостатньої ринкової економіки. Проте деградація вітчизняного виробничого потенціалу, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості та низький технологічний рівень вітчизняної економіки посилює сировинну спеціалізацію держави, призводить до збідніння структури експорту й імпорту товарів та послуг, закріплення за Україною ролі постачальника сировини і споживача готових виробів. За умов низьких темпів впровадження міжнародних стандартів та систем якості продукції відбувається послаблення позицій України в світовій торгівлі. Україна не в змозі повною мірою використати свої експортні можливості в міжнародному поділі праці, а змушена поступатися національними ринками високорозвиненим країнам [16; 16].

Тому, участь України у світогосподарських зв'язках повинна здійснюватися за умов реалізації національних інтересів в економічній сфері та, в кінцевому підсумку – розвитку національної економічної системи. Мова йде про необхідність обґрунтування концептуальних засад формування системи державного управління забезпеченням економічної безпеки України, яка б могла оперативнo та адекватно реагувати на загрози національним інтересам. При цьому, за умов деструктивного впливу процесу глобалізації на забезпечення економічної безпеки, особливого значення набуває її підсистема (елемент) – система моніторингу загроз економічній безпеці України, основними завданнями якої є комплексний аналіз перебігу процесів реалізації національних інтересів в економічній сфері та виявлення на цій основі небезпек щодо їх реалізації, кількісно-якісна оцінка загроз економічній безпеці, прогноз їх розвитку та побудова й уточнення ієрархії вказаних загроз.

Список використаної літератури

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З Бауман / Пер. с англ. — М.: Издательство “Весь Мир”, 2004. — 188 с.
2. Батчиков С. Дыхание хаоса / С. Батчиков [Электронный ресурс] Агентство политической новости. — URL : <http://www.apn.ru/publications/article18608.htm>.
3. Перкинс Д. Исповедь экономического убийцы / Д. Перкинс [Электронный ресурс] Электронная библиотека RoyalLib.ru. — URL : http://royallib.ru/book/perkins_dgon/ispoved_ekonomicheskogo_ubiytsi.html.
4. Глобализация и регионализация мира / А.Н. Асаул, М.А. Джаман, Н.И. Пасяда, П.В. Шуканов; Санкт-Петерб. гос. архитектур.– строит. ун-т. – СПб.: [СПбГАСУ], 2010. — 102 с.
5. Терещенко Є. Глобалізація світу і чим вона загрожує Україні? (Завдання стратегічного менеджменту державного управління) / Є. Терещенко. — Полтава : Оріяна, 2009. — 40 с.
6. Ковбасюк Ю.В. Детермінований вплив глобалізації на розвиток сучасних систем державного управління / Ю.В.Ковбасюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — К. : НАДУ, 2015— №1. — С.5-1
7. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : монограф. / за заг. ред. В.М. Князева. — К. : Вид-во НАДУ, 2007. — 680 с.
8. Смолянук В.Ф. Десуверенізація сучасних держав як наслідок глобалізації / В.Ф. Смолянук // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. — 2014. — № 1. — С. 58-81.
9. Шнипко О.С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст [Текст] : монограф. / О.С. Шнипко. — К. : Генеза, 2009. — 248 с.
10. Шныпко А.С. Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы / А.С.Шныпко. — К.: Генеза, 2007. — 376 с.

11. Чернятевич Я.В. Роль державного управління в умовах ведення сучасних економічних війн / Я.В. Чернятевич // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. пр. Серія: Управління / Акад. муніцип. упр. – К., 2004. – С. 203-208.

12. Ковбасюк Ю.В. Економічна політика співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями : дис... д-ра наук з держ. управління: 25.00.02 / Ю.В. Ковбасюк ; Національна академія держ. управління при Президентові України. – К., 2005. – 463 с.

13. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін : монограф. / Н.І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.

14. Билорус О. Глобальная политэкономия. Миросистема глобализма как механизм империалистической интеграции / О. Билорус // Вопросы политической экономии. Научный сетевой экономический журнал – 2013. – № 4 (9). – С. 98–118.

15. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України [Текст]. — К. : НІСД, 2013. — 64 с.

16. Дудка Ю.П. Економічна безпека України у вимірах глобалізаційних процесів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Дудка Юрій Петрович ; Нац. акад. наук України, Держ. установа “Ін-т економіки природокористування та сталого розв. Нац. акад. наук України”. – К., 2011. – 213 с.

17. Пекна Г.Б. Національна економічна безпека за умов міжнародної регіональної інтеграції : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / Пекна Галина Борисівна ; Вищ. навч. закл. Ун-т економіки та права “КРОК”. – К., 2011. – 270 с.

